

Tussen contact en bedreiging: etnische diversiteit en ethnocentrisme in Antwerpse buurten

Peter Thijssen & Didier Dierckx

1. Etnische diversiteit en attitudes ten aanzien van migranten: een theoretisch tweeluik

In de literatuur rond de relatie tussen etnische diversiteit en gevoelens van autochtonen ten aanzien van migranten staan twee sociaal psychologische theorieën centraal: de ‘group threat theory’ en de ‘intergroup contact theory’. Op het eerste gezicht gaan ze uit van een volledig tegenovergesteld effect tussen etnische diversiteit en gevoelens ten aanzien van migranten.

‘Group threat theory’ heeft als voornaamste uitgangspunt dat de aanwezigheid van etnische diversiteit in een samenleving tot gevolg heeft dat de etnische meerderheidsgroep zich bedreigd voelt door de etnische minderheidsgroep. Dit subjectieve gevoel van bedreiging leidt dan op zijn beurt tot vooroordelen en discriminatie ten aanzien van migranten (onder meer Blumer 1958; Pettigrew 1998; Scheepers e.a. 2002). De aanwezigheid van een etnische minderheidsgroep in de directe sociale omgeving is voldoende voor de meerderheidsgroep om zich in zijn machtspositie bedreigd te voelen, met vooroordelen en spanningen tussen de etnische groepen tot gevolg. Dit gevoel van bedreiging is ook in sterke mate afhankelijk van de grootte van de minderheidsgroep (Sides & Citrin 2007; Rink, Phalet & Swyngedouw 2009). Een grotere etnische minderheidsgroep zal immers meer weerstand kunnen bieden in de concurrentiestrijd alsook beter in staat zijn om zich politiek te organiseren en mobiliseren.

De theorie onderscheidt zowel tastbare als niet-tastbare oorzaken die verklaren waarom de etnische meerderheid van autochtonen zich bedreigd voelt door de aanwezigheid van allochtonen (onder meer Stephan & Renfro 2002). Bij de tastbare oorzaken ligt de nadruk voornamelijk op de concurrentiestrijd tussen etnische groepen over schaarse economische hulpbronnen, zoals banen, en po-

litieke middelen, zoals mandaten. Uit angst voor hun materiële welzijn zullen leden van de etnische meerderheidsgroep zich bedreigd voelen door de aanwezigheid van de minderheidsgroep. Uit eerder onderzoek blijkt immers dat de relaties tussen etnische groepen verbeteren bij een economische opleving (onder meer Blalock 1967; Gang e.a. 2002). Een lage werkloosheidsgraad en een relatief hoge welvaart maken de concurrentiestrijd tussen etnische groepen als het ware overbodig, terwijl de concurrentiestrijd aanwakkert als de economie stagneert of krimpt en als de materiële schaarste toeneemt. Bij de niet-tastbare oorzaken van het ontstaan van gevoelens van subjectieve bedreiging, ligt de nadruk voornamelijk op symbolische en culturele hulpbronnen. Zo argumenteren Sides en Citrin (2007) dat leden van een zelfbewuste etnische meerderheidsgroep met een sterk uitgesproken identiteit, zich sneller vijandig zullen opstellen ten aanzien van culturele diversiteit. De aanwezigheid van verschillende culturen in een samenleving bedreigt dan volgens de leden van de meerderheidsgroep hun unieke identiteit en culturele machtspositie. Sides en Citrin (2007) onderscheiden binnen de niet-tastbare oorzaken ook nog gebrekkige kennis als een belangrijke reden waardoor mensen zich bedreigd voelen. Burgers die de grootte van de migrantenpopulatie overschatten, voelen zich meer bedreigd door de aanwezigheid van migranten. Het is overigens niet ondenkbaar dat mensen zich bij de inschatting van het aantal allochtonen in hun omgeving laten leiden door shortcuts zoals de gepercipieerde recente evolutie (toe- of afname) van het aandeel allochtonen in hun directe omgeving, inzonderheid allochtonen die cultureel relatief ver afstaan van de etnische meerderheid.

In tegenstelling tot de 'group threat theory' gaat de 'intergroup contact theory' uit van een positieve relatie tussen etnische diversiteit en attitudes van autochtonen ten aanzien van migranten (onder meer Schlueter & Wagner 2008; Wagner e.a. 2006; Pettigrew & Tropp 2006). De aanwezigheid van etnische diversiteit in een samenleving biedt mogelijkheden om interetnische contacten te leggen, waardoor er meer begrip en tolerantie ontstaat tussen etnische groepen. Intensievere contacten tussen individuen van verschillende etnische achtergrond leiden tot een vermindering van subjectieve bedreiging en angst (Pettigrew & Tropp, 2008) en zorgen dus voor een genuanceerde en positieve beeldvorming van de andere etnische groep, wat dan op zijn beurt zal leiden tot meer interetnisch vertrouwen (Putnam 2007). Naarmate de groep migranten dus groter wordt, zullen er ook meer kansen komen om contacten te leggen over de etnische grenzen heen, wat dan leidt tot meer tolerantie en begrip (Wagner e.a. 2006; Pettigrew & Tropp 2006). Aanvankelijk stelde Allport (1954) dat dit positieve effect van etnische diversiteit op intergroepverhoudingen zich enkel voordoet als er bijvoorbeeld een goede samenwerking bestaat tussen de verschillende etnische groepen. Recent onderzoek toonde echter aan dat er ook een direct positief effect bestaat tussen etnische diversiteit en attitudes van autochtonen ten aanzien van migranten, los van deze voorwaarden (Pettigrew 1998; Pettigrew and Tropp 2006).

Maar hoe dan ook worden beide theorieën onzes inziens te veel in contradicto-
rische termen gesteld. Bij nader toezien lijken ze veeleer complementair te zijn.
Schlueter en Wagner (2008) toonden immers aan dat contacteffecten eerder tot
uiting komen in contexten op een laag aggregatieniveau, terwijl bedreigingsef-
fecten eerder spelen in contexten op een hoger aggregatieniveau. In die zin is
het geen verrassing dat men in landenvergelijking zelden bevestiging vindt voor
de contacthypothese. Je kan immers perfect in een land wonen met een relatief
grote groep aan allochtonen zonder dat je die ooit tegenkomt. Aansluitende bij
die logica is het dus wellicht best om het aandeel allochtonen in een leefom-
geving te berekenen op een zo laag mogelijk aggregatieniveau, zoals de buurt
(Schmid e.a. 2008; Green e.a. 2010). Dit gezegd zijnde, is het niet uitgesloten dat
er zich ook op buurtniveau bedreigingseffecten kunnen voordoen, met name
wanneer de toename van etnische diversiteit van recente datum is en nog niet
tot meer interetnisch contact heeft geleid. In die zin doet men er goed aan om
naast statische indicatoren voor het aandeel allochtonen ook meer dynamische
indicatoren te gebruiken. Ook hierin zijn anderen ons recentelijk voorgegaan.
Reeskens en Hooghe (2009) namen de 'evolutie van het aandeel vreemdelingen
(non-EU)' en de 'evolutie van het aandeel immigranten (aandeel niet-Belgen)'
op in hun analyses. Ze vonden echter geen effect voor deze dynamische factoren
maar dit is mogelijk te wijten aan het feit dat ze zich op gemeenten richtten die
in etnisch opzicht dikwijls nog vrij gesegregeerd zijn.

Inzake de introductie van bijkomende dynamische verklaringskaders kan trou-
wens ook de sociaalgeografische literatuur voor een vruchtbare inspiratiebron
zorgen (Warmenbol, 2010). We denken hierbij meer bepaald aan processen zoals
gentrificatie en suburbanisatie die rechtstreeks ingrijpen op de bevolkingssa-
menstelling. Het verschijnsel gentrificatie legt bijvoorbeeld de nadruk op het
proces waarbij hoger opgeleide jongeren, aangetrokken door relatief goedkope
woningprijzen, neerstrijken in kansarme wijken met een grote etnische diversi-
teit. Omdat deze individuen kiezen om in etnisch diverse wijken te wonen kun-
nen we aannemen dat zij toleranter staan ten aanzien van etnische diversiteit.
Het verschijnsel suburbanisatie staat in zekere zin voor de complementaire trend
waarbij de meer gegoede burgers de centrumstad ontvluchten en neerstrijken
in de stadsrand en de minder kapitaalkrachtige individuen daar verdringen. De
vrijgekomen stekken in het niet-gegentrificeerde stadscentrum worden dan ook
een toevluchtsoord voor minder kapitaalkrachtige inwijkelingen, vaak van al-
lochtone origine. Het is dan ook niet onwaarschijnlijk dat het juist de 'blijvers'
zijn die de toename van de etnische diversiteit het meest zullen problematiseren.
In tegenstelling tot de nieuwe inwijkelingen worden de 'blijvers' immers gecon-
fronteerd met buurtveranderingen, zoals de recente toename van het aandeel
allochtonen, waarvoor ze niet hebben kunnen 'kiezen'. Bovendien resulteert die
recente migratie meestal nog niet in intensere contacten, want hiervoor is tijd
nodig. Kortom, wij denken een constructieve bijdrage te leveren tot dit belang-
wekkende onderzoeksterrein door de onafhankelijke variabele 'etnische diversi-

teit' te meten op een laag aggregatieniveau, zoals buurten, en te dynamiseren, door bijvoorbeeld te peilen naar de evolutie over de laatste jaren.

In de praktijk zullen we dit realiseren door in het empirische deel de impact bestuderen van (*de evolutie van*) de etnische heterogeniteit in de 26 buurten van Deurne op het ethnocentrisme van de autochtone inwoners. Niet alleen beschikken we hier over buurtcontexten van gemiddeld een paar duizend inwoners maar ook de globale Deurnse context is in dit verband uniek. Ten eerste is er de uitzonderlijke electorale context, waarbij de anti-immigrantenpartij 'Vlaams Belang-VLOTT' er bij de laatste districtraadsverkiezingen in slaagde om 43.5% van de stemmen te behalen. Dit is één van de hoogste stempercentages die een anti-migrantenpartij ooit boekte bij een lokale verkiezing. Een en ander doet dus vermoeden dat er bij de Deurnenaars een meer dan gewone gevoeligheid bestaat voor de migratieproblematiek. Ten tweede is Deurne een interessante casus omwille van de relatief sterke etnische diversiteit over de 26 buurten van het district Deurne.¹ Zo vinden we de grootste proportie allochtonen in de buurt Kronenburg (48,9%) en de laagste proportie in de buurt Drakenhof (11,2%). Ten derde is Deurne wel degelijk een politiek en demografisch betekenisvolle entiteit. Sinds de binnengemeentelijke decentralisatie van 2000 beschikt Deurne immers over een eigen rechtstreeks verkozen districtsraad met autonome bevoegdheid voor een ruim scala aan lokale materies. Wat het bevolkingsaantal betreft, is het district Deurne met zijn zeventigduizend inwoners eigenlijk een middelgrote stad vergelijkbaar met Hasselt (ca. 73.000 inwoners), Mechelen (ca. 77.000 inwoners) en Sint-Niklaas (ca. 68.000 inwoners).

2. De centrale afhankelijke variabele: ethnocentrisme

Bij het bestuderen van de relatie tussen etnische diversiteit in de samenleving en de gevoelens van autochtonen ten aanzien van migranten hanteert men alerhande indicatoren als afhankelijke variabele. Voorbeelden hiervan zijn het gewenste aandeel van migranten in een samenleving (Sides & Citrin 2007), het aantal vriendschappen met migranten (Green, Fasel & Sarrasin 2010), het al dan niet steunen van een wetsvoorstel dat de uitwijzing van werkloze of criminele migranten tot wet wil maken (Green, Fasel & Sarrasin 2010), het al dan niet stemmen voor een anti-migrantenpartij (Rink, Phalet & Swyngedouw 2009) en psychometrische attitudeschalen voor bijvoorbeeld xenofobie, etnisch vooroordeel en sociale afstand (onder meer Biernat & Crandall 1999).

In deze bijdrage kiezen we, in navolging van Meuleman, Davidov en Billiet (2009), voor een afhankelijke variabele uit de laatste categorie: 'ethnocentrisme'. Enkelvoudige indicatoren zijn immers sterker onderhevig aan meetfouten. Een impliciet gevolg van de keuze voor deze afhankelijke variabele is dat de focus

van het onderzoek naar de groep van de autochtonen verschuift. Het is immers zeer aannemelijk dat allochtone buurtbewoners positiever en receptiever zullen staan ten aanzien van andere allochtone buurtbewoners. Vanuit pragmatisch oogpunt is dit trouwens eerder een voordeel, want in de meeste surveys, net zoals bij ons trouwens, zijn de allochtonen toch te sterk ondervertegenwoordigd om hierover betrouwbare uitspraken te doen.

2.1 Sociale context en aggregatieniveau

Zoals gezegd is het zeer belangrijk om voldoende aandacht te geven aan de sociale context waarin burgers in contact komen met etnische diversiteit. Heel wat van het bestaande onderzoek bestudeert de relatie tussen etnische diversiteit en attitudes ten aanzien van migranten niet op het buurtniveau, hoewel dit wel het meest gepaste niveau lijkt (Schmid e.a. 2008). Als men op zoek gaat naar contextuele effecten op individuele houdingen of gedragingen, moet die context immers een relevant referentiekader vormen voor de individuen in kwestie. De achterliggende redenering is dat de eigenheid van de context tot een specifiek omgevingsbeeld zal leiden. Omdat een buurt zich in de directe nabijheid van iemands woonplaats situeert, lijkt dit ons de meest relevante context. Burgers ervaren hier dagdagelijks de al dan niet sterke aanwezigheid van migranten aan den lijve. Soms wordt evenwel gesteld dat het belang van het buurtniveau voor de gedeelde identiteit en normen en waarden door de toenemende mediatisering en globalisering sterk is verminderd, met als gevolg dat de buurt een minder grote rol speelt in het leven en de identiteit van de buurtbewoners. Men moet immers niet direct in aanraking te komen met allochtonen om ze toch als concurrenten te ervaren. Indirecte informatie, zoals negatieve mediaberichtgeving en in het bijzonder politieke propaganda van xenofobe politici, kan in dit geval een perfect substituut vormen voor directe ervaringen. Verschillende onderzoeken tonen echter aan dat het buurtniveau in een periode van verschromelend sociaal kapitaal voor velen een terugvalbasis vormt (o.a. Guest & Wierzbicki 1999). Wagner e.a. (2008) vinden trouwens dat interetnisch contact als een buffer fungeert voor negatieve propaganda.

In ons empirisch onderzoek zullen we dan ook op een gelijkaardig sublokaal niveau werken waarbij we de statistische sectoren beschouwen als buurten. Deze statistische sectoren zijn immers de “territoriale basiseenheid die ontstaan is uit een opdeling van de gemeenten en de vroegere gemeenten door het voormalige Nationale Instituut voor de Statistiek” met als doel “de verspreiding van statistieken op een gedetailleerder niveau dan het gemeentelijk niveau”.² In de Deurnse context overlappen de onderzochte 26 sectoren trouwens redelijk goed met wat de bewoners beschrijven als sociologische buurten. Wat het bevolkingsaantal betreft, tellen deze Deurnse buurten tussen 1300 en 5100 buurtbewoners.

In onderstaande tabel 1 geven we een niet-exhaustief overzicht van het gebruikte aggregatieniveau van recente onderzoeken naar de effecten van etnische diversiteit.

Tabel 1. Aggregatieniveau van onderzoeken naar de effecten van etnische diversiteit.

Aggregatieniveau		
Sublokaal (buurt)	<ul style="list-style-type: none"> - Schmid e.a. (2008) (Noord-Ierland) - Tolsma e.a. (2009) (Nederland) - Gijsberts e.a. (2008) (Nederland) - Leigh (2006) (Australië) - Gijsberts & Dagevos (2004) (Nederland) 	<ul style="list-style-type: none"> - Lancee & Dronkers (2008) (Nederland) - Putnam (2007) (VS) - Stolle e.a. (2008) (Canada en VS) - Oliver & Wong (2003) (VS)
Lokaal (gemeente/stad)	<ul style="list-style-type: none"> - Green, Fasel & Sarasin (2010) (Zwitserland) - Rink, Phalet & Swyngedouw (2009) (België) - Reeskens & Hooghe (2009) (België) 	<ul style="list-style-type: none"> - Alesina & La Ferrara (2000) (VS) - Costa & Kahn (2003) (VS) - Tolsma e.a. (2009) (Nederland)
Bovenlokaal (regio's)	<ul style="list-style-type: none"> - Wagner e.a. (2006) (Duitsland) - Wagner e.a. (2008) (Duitsland) - Schlueter & Wagner (2008) (Europa) 	
Landen	<ul style="list-style-type: none"> - Sides & Citrin (2007) (Europa) - Ceobanu & Escandell (2008) (Europa) 	<ul style="list-style-type: none"> - Gesthuizen e.a. (2008) (Europa) - Hooghe e.a. (2009) (Europa)

3. De centrale onafhankelijke variabele: etnische diversiteit

3.1 Naar een tweeledige en dynamische invulling

Er zijn *grosso modo* twee methoden om etnische diversiteit te meten. Enerzijds hanteert men een homogeniteitsindex die de kans weergeeft dat “twee willekeurig geselecteerde individuen uit dezelfde etnische groep komen”, met indexwaarden tussen 0 en 1 (Gijsberts e.a. 2008). Anderzijds gebruikt men een

concentratiegraad, waarbij men bijvoorbeeld het relatieve aandeel niet-westerse allochtonen in een buurt hanteert als meetinstrument voor etnische diversiteit. Aansluitende bij Putnam wordt dikwijls gekozen voor een homogeniteitsindex en een meerledige operationalisering waarbij meerdere etnische groepen worden onderscheiden. Bij Putnam zijn dit bijvoorbeeld de categorieën ‘*Hispanic*’, ‘*Non-hispanic white*’, ‘*Non-hispanic black*’ en ‘*Asian*’ (2007, 145). Het is echter twijfelachtig of een dergelijke polytome operationalisering zonder meer overdraagbaar is naar de West-Europese context. De Verenigde Staten kunnen immers getypeerd worden als een ‘oud’ migratieland, terwijl de West-Europese landen slechts vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw geconfronteerd werden met grote migratiestromen (Dalton 2002, 104-107). Het gevolg is dat de buurtvariatie voor een dergelijke polytome variabele toch al bij al zeer beperkt is in West Europa in vergelijking met de Verenigde Staten.

Maar al bij al is het onderscheid tussen homogeniteitsindex en concentratiegraad in onze contreien niet zo belangrijk, want bijvoorbeeld Gijsberts e.a. (2008) stellen een zeer hoge correlatie vast tussen beide maatstaven. Buurten met een hoge concentratie van niet-westerse allochtonen kennen eveneens een hoge mate van etnische spreiding. In die zin lijkt het in onze contreien gemakkelijker om te kiezen voor een dichotome logica waarbij men de autochtonen afzet tegenover de allochtonen. De vraag is echter op welke groep allochtonen men focust. Recent hebben Green e.a. (2010) eenzelfde standpunt ingenomen, al pleiten zij ervoor om bij de allochtonen te focussen op mensen van Maghrebijnse origine omdat de culturele afstand hiermee groter is. In de Deurnse context maakt het echter analytisch bijzonder weinig uit omdat er in buurten met veel Maghrebijnen doorgaans ook veel andere allochtonen wonen (correlatie = 0,970).

Het valt eveneens op dat het merendeel van het recent onderzoek de onafhankelijke variabele ‘etnische diversiteit’ vrij statisch benadert en weinig rekening houdt met de evolutie en de dynamiek die de bevolkingssamenstelling in het verleden doormaakte, met als uitzondering Reeskens en Hooghe (2009). Vooral in West-Europa lijkt ons dit een tekortkoming, gegeven dat hier gedurende de laatste decennia vaak een sterke stijging van de etnische diversiteit waar te nemen valt. Zo is ook in België het aantal inwoners met een andere nationaliteit de afgelopen decennia continu gestegen en sinds 2002 bijna met 30% (Bral & Pauwels 2010). In die zin is het dus cruciaal om tegelijkertijd zowel het ‘aandeel allochtonen’ als de ‘evolutie van het aandeel allochtonen’ op te nemen in de verklaringsmodellen.

Kortom, gegeven de specifieke migratiegeschiedenis van Vlaanderen zullen we in deze bijdrage een tweeledige en een dynamische invulling van het concept etnische diversiteit hanteren. Samenvattend geven we in onderstaande tabel 2 een overzicht van recente studies en de mate waarin zij enerzijds gebruik maken van

een tweeledige of meerledige operationalisering en anderzijds van een statische of dynamische benadering. Hierbij valt duidelijk op dat men zowel een tweeledige als een meerledige operationalisering hanteert en dat het merendeel van de studies kiest voor een statische aanpak.

Tabel 2. Operationalisering van 'etnische diversiteit'.

	Dynamisch	Statisch
Tweeledig	<ul style="list-style-type: none"> - Reeskens & Hooghe (2009) 	<ul style="list-style-type: none"> - Rink, Phalet & Swyngedouw (2009) - Wagner e.a. (2006) - Schlueter & Wagner (2008) - Wagner e.a. (2008) - Sides & Citrin (2007) - Green, Fasel & Sarrasin (2010) - Schmid e.a. (2008) - Wagner e.a. (2006) - Ceobanu & Escandell (2008)
Meerledig	<ul style="list-style-type: none"> - Hooghe e.a. (2009) - Gesthuizen e.a. (2008) - Costa & Kahn (2003) - Gijsberts & Dagevos (2004) 	<ul style="list-style-type: none"> - Putnam (2007) - Leigh (2006) - Alesina & La Ferrara (2000) - Stolle e.a. (2008) - Lancee & Dronkers (2008) - Gijsberts e.a. (2008) - Tolsma e.a. (2009) - Oliver & Wong (2003)

4. Hypothesen

Een positievere houding van autochtonen ten opzichte van allochtonen is verklaarbaar op basis van de 'intergroup contact theory' die simpelweg stelt dat frequente contacten tussen individuen van verschillende etnische achtergrond leiden tot een vermindering van de subjectieve bedreiging (onder meer Wagner e.a. 2006; Pettigrew 1998), tot een meer genuanceerde beeldvorming van allochtonen en tot meer interetnisch vertrouwen (Putnam 2007). Deze redenering doortrekkend veronderstellen we dat in een buurt waar veel allochtonen wonen, de kans groter is dat er frequente (in)formele contacten plaatsvinden tussen verschillende etnische groepen. Toegepast op dit onderzoek leidt dit dus tot de volgende hypothese:

H1: *“Een groter aandeel allochtonen in een buurt leidt tot minder ethnocentrische gevoelens bij de autochtonen”.*

Allport (1954) en Pettigrew (1998) stellen echter dat er aan bepaalde voorwaarden moet worden voldaan vooraleer een dergelijk positief effect zich voordoet. Ze argumenteren dat de verschillende etnische groepen moeten samenwerken om gedeelde doelstellingen te bereiken, een gelijkwaardige sociale status moeten hebben en moeten worden gesteund vanuit een overheid die de etnische groepen onder meer normen aanreikt die het interetnische contact vergemakkelijken. Hierop voortbouwend verwachten we meer tolerantie tussen etnische groepen in etnisch diverse buurten met een levendig sociaal weefsel. Dit zijn buurten waar de buurtbewoners op eigen initiatief, weliswaar ondersteund door de overheid, allerlei buurtactiviteiten organiseren. Zo komen we tot de volgende hypothese die een interactie-effect veronderstelt:

H1a: *“Er is minder ethnocentrisme bij autochtonen in buurten met een groter aandeel allochtonen en waar eerder veel buurtinitiatieven werden genomen”.*

Negatieve effecten van etnische diversiteit op de mate van ethnocentrisme worden verklaard door de ‘group threat theory’ die stelt dat de aanwezigheid van allochtonen in een buurt ervoor zal zorgen dat de autochtone burgers zich bedreigd voelen. Meer contacten zijn in deze context dus contraproductief. Deze subjectieve gevoelens van bedreiging leiden dan tot meer wantrouwen ten aanzien van de andere etnische groep(en) en meer solidariteit binnen de eigen etnische groep. Toegepast op dit onderzoek komen we dus tot de volgende hypothese:

H2: *“Een groter aandeel allochtonen in een buurt leidt tot meer ethnocentrische gevoelens bij de autochtonen”.*

Binnen de ‘group threat theory’ maakt men een onderscheid tussen tastbare economische en niet-tastbare culturele en symbolische oorzaken van subjectieve bedreiging. Met betrekking tot de tastbare ‘structurele’ oorzaken stelt men dat opwaartse sociale en financiële mobiliteit voor de (subjectief) minvermogenden vaak niet tot de mogelijkheden behoort waardoor ze zich in eerste instantie zullen vergelijken met (allochtone) bevolkingsgroepen met een gelijkaardig socio-economisch profiel (Van San & Leerkens 2001). Onder invloed van de concurrentie zullen de kansarme autochtonen hun ‘sociaaleconomische frustraties’ richten op de allochtonen (Van San & Leerkens 2001). Evenals Hooghe e.a. (2009) en Sides en Citrin (2007) gebruiken we de (on)tevredenheid over het inkomen als proxy voor subjectieve economische deprivatie. Kortom, we komen tot de volgende structurele bedreigingshypothese die opnieuw uitgaat van een interactie-effect:

H2a: *“Een groter aandeel allochtonen in een buurt leidt tot meer ethnocentrische gevoelens bij de autochtonen die ontevreden zijn over hun inkomen”.*

Maar er zijn ook niet-tastbare ‘culturele’ oorzaken die gevoelens van etnische bedreiging kunnen stimuleren. Het is immers een bekend gegeven dat burgers, naarmate ze langer op een plek wonen, zich hiermee vaak sterker identificeren. Sides en Citrin (2007) wezen er immers terecht op dat individuen met een sterker uitgesproken plaatsgebonden identiteit, een ‘sense of place’, zich vaak vijandiger opstellen ten aanzien van culturele diversiteit. In het verlengde hiervan kunnen we dus een culturele bedreigingshypothese formuleren die eveneens uitgaat van een interactie-effect:

H2b: *“Een groter aandeel allochtonen in een buurt leidt tot meer etnocentrische gevoelens bij de autochtonen die langer in deze buurt resideren”.*

Maar zoals gezegd valt op dat deze verklaringskaders weinig rekening houden met de dynamiek van de migratie in een buurt, zoals de verhuisbewegingen. Zeker in de West-Europese context is het aannemelijk dat een sterke daling of stijging van het aandeel allochtonen een effect heeft op het etnocentrisme in de buurt. In die zin zou de recente migratiegeschiedenis als het ware de brug vormen tussen de twee theoretische invalshoeken. Deze dynamisering van de verklaringskaders komt tot uiting in de laatste hypothese:

H3: *“In buurten waar het aandeel allochtonen gedurende de laatste jaren sterker toenam zullen er meer etnocentrische gevoelens zijn bij de autochtonen”.*

In de onderstaande tabel 3 zetten we de hypothesen nog eens kort op een rij.

Tabel 3. Overzichtstabel hypothesen.

1. Contacthypothese	<i>Een groter aandeel allochtonen in een buurt leidt tot minder etnocentrische gevoelens bij de autochtonen.</i>
1a. Voorwaardelijke contacthypothese	<i>Er is minder etnocentrisme bij autochtonen in buurten met een groter aandeel allochtonen en waar eerder veel buurtinitiatieven werden genomen.</i>
2. Bedreigingshypothese	<i>Een groter aandeel allochtonen in een buurt leidt tot meer etnocentrische gevoelens bij de autochtonen.</i>
2a. Structurele bedreigingshypothese	<i>Een groter aandeel allochtonen in een buurt leidt tot meer etnocentrische gevoelens bij de autochtonen die ontevreden zijn over hun inkomen.</i>
2b. Culturele bedreigingshypothese	<i>Een groter aandeel allochtonen in een buurt leidt tot meer etnocentrische gevoelens bij de autochtonen die langer in deze buurt resideren.</i>
3. Brughypothese	<i>In buurten waar het aandeel allochtonen gedurende de laatste jaren sterker toenam zullen er meer etnocentrische gevoelens zijn bij de autochtonen.</i>

5. De casestudy: Deurne en zijn buurten

5.1 Data en operationalisering

In de periode februari-mei 2009 werd een schriftelijke bevraging georganiseerd bij individuele inwoners van het district Deurne. Met de medewerking van de stadsdiensten werd daartoe een random gestratificeerde steekproef getrokken waarbij gestreefd werd naar een proportioneel aantal respondenten voor elk van de 26 buurten.³ Uiteindelijk namen 686 respondenten deel aan de bevraging. De responsgraad bedroeg 53,7% en is zeer bevredigend, gegeven dat we hier met een grootstedelijke context te maken hebben.

Alvorens de zes hypothesen te toetsen, staan we stil bij de operationalisering van twee centrale concepten, enerzijds ethnocentrisme en anderzijds het onderscheid tussen allochtonen en autochtonen.

5.1.1 *Ethnocentrisme*

Ethnocentrisme definiëren we als de mate waarin een persoon, *in casu* de autochtone Deurnenaar, het moeilijk heeft met de aanwezigheid van personen van een verschillende etnische achtergrond in zijn buurt. Hiervoor gebruiken we een meetschaal op basis van 8 items (Cronbachs Alfa: 0,890).⁴

5.1.2 *Etnische diversiteit (autochtoon versus allochtoon)*

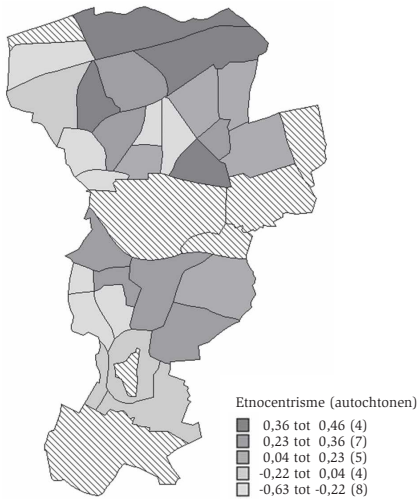
Met het oog op een optimale vergelijkbaarheid van de contextuele gegevens (aandeel allochtonen per buurt) en de individuele surveygegevens, baseren we ons op dezelfde etniciteitsdefinitie die de Antwerpse bevolkingsdienst hanteert bij de verwerking van de gegevens uit het bevolkingsregister (Rotthier & Goyvaerts 2004). *In concreto* wordt de etnische herkomst afgeleid van de nationaliteit. Niet-Belgen zijn allochtonen. Heel wat burgers van vreemde afkomst verwierven echter de Belgische nationaliteit in de periode 1991-2003. Om die reden is het dus ook aangewezen om rekening te houden met de naturalisaties bij de bepaling van het aandeel allochtonen (Rink, Phalet & Swyngedouw 2009). Aanvullend wordt dus de huidige nationaliteit vergeleken met de nationaliteit bij geboorte of intrede in België. Belgen die op grond van naturalisatie de Belgische nationaliteit verwierven, worden ook ingedeeld bij de allochtonen. Deze werkwijze heeft weliswaar als nadeel dat er geen rekening wordt gehouden met derde (of vierde) generatie allochtonen, die met de Belgische nationaliteit werden geboren. Dit is echter een meettechnisch probleem waarmee zeer vele onderzoeken naar etnische diversiteit worden geconfronteerd. Doordat de bevolkingsdiensten bereid waren om onze 686 respondenten te verbinden met het bevolkingsregister en op

basis van de voorgaande procedure te bepalen of het om een allochtoon dan wel om een autochtoon gaat, beschikken we voor deze cruciale variabele over een uniforme operationalisering op individueel en op buurtniveau.

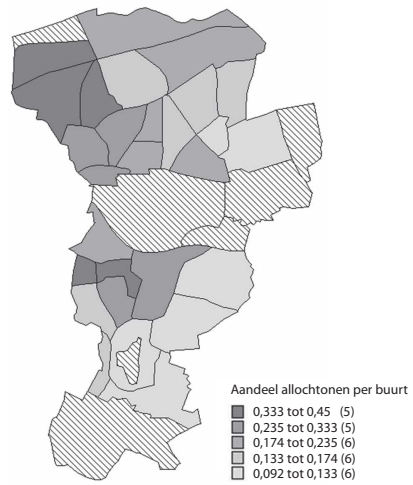
In onderstaande tabel 4 geven we de etniciteitsverdeling weer van zowel de Deurnse populatie als van de respondenten van de survey. Hieruit blijkt dat in 2009 75,7% van de Deurnenaars van autochtone origine is en 24,3% van allochtone origine. Bij de respondenten bedragen deze percentages respectievelijk 89,1% en 10,9%. Zoals gebruikelijk hebben ook wij duidelijk te kampen met een ondervertegenwoordiging van allochtonen. Omdat we ons in deze studie toespitsen op het ethnocentrisme van de autochtone Deurnenaars vormt dit echter geen fundamenteel probleem.

Tabel 4. Autochtoon – Allochtoonverdeling in Deurne.

	Populatie	Survey
Deurne	71.809	686
% Autochtonen	75,7	89,1
% Allochtonen	24,3	10,9

Figuur 1. Ethnocentrisme bij autochtonen.

Figuur 2. Aandeel allochtonen per buurt.

5.2 Contextuele variatie

In het eerste deel van deze bijdrage hebben we ruime aandacht besteed aan contextuele verklaringskaders om het effect van etnische diversiteit op ethnocentris-

me te begrijpen. Maar empirisch zijn die contextuele verklaringskaders uiteraard enkel zinvol als de afhankelijke variabele 'ethnocentrisme' een betekenisvolle variantie vertoont op contextueel niveau, *in casu* binnen de 26 Deurnse buurten. Dit blijkt wel degelijk het geval te zijn. De gemiddelde score op de ethnocentrischeschaal is 0,04 met een standaardafwijking van 0,32. De laagste mate van ethnocentrisme vinden we in de buurt Muggenberg (-0,65) en de hoogste in de buurt Kruininge/Brem (0,48). De intraclass-correlatie uit onze multilevelanalyses (zie tabel 5) zal overigens aantonen dat 4,9% van de variantie qua ethnocentrisme zich situeert op buurtniveau.

Ter oriëntatie brengen we de spreiding van het ethnocentrisme over de Deurnse buurten in kaart en vergelijken dit met de spreiding van de proportie allochtonen over diezelfde buurten (figuren 1 en 2).⁵ Deze vergelijking levert een intrigerend beeld op. Er lijkt namelijk sprake te zijn van een zekere complementariteit. De gemiddelde ethnocentriscores lijken dus hoger in buurten waar relatief weinig allochtonen resideren.

Het spreekt echter voor zich dat we voorzichtig moeten zijn met de bovenstaande 'bivariate contextuele vergelijking'. Het zou hier immers om een schijnverband kunnen gaan waarbij de eigenlijke verklaring zich op individueel niveau situeert. In de volgende paragrafen zullen we daarom een multivariate multilevelanalyse uitvoeren die toelaat om individuele effecten op een oordeelkundige wijze te vergelijken met contextuele effecten.

5.3 Multilevelanalyse: toetsing van de hypotheses

Individen worden beïnvloed door de sociale groepen of maatschappelijke context waartoe ze behoren, maar op hun beurt worden de sociale groepen en maatschappelijke context mee vormgegeven door de individuen die er deel van uitmaken (Hox 2002). Om die reden is het dan ook cruciaal dat dit soort onderzoek gestoeld is op meerlagige analyses. In de onderstaande tabel 5 geven we de resultaten van een reeks geneste multilevelanalyses waarmee we onze hypotheses zullen toetsen.

Allereerst staan we even stil bij de individuele effecten van enkele socio-demografische variabelen, met name geslacht, leeftijd en onderwijsniveau. Hieruit blijkt dat in het bijzonder de hogergeschoolden minder ethnocentrisch zijn. Dit effect ligt overigens volledig in de lijn van eerder onderzoek (onder meer Lancee & Dronkers 2008; Stolle e.a. 2008; Hooghe e.a. 2009). Enigszins verrassend is wel dat er noch voor geslacht, noch voor leeftijd, een significant effect wordt gevonden.⁶ In ander onderzoek (onder meer Hooghe e.a. 2006; Tolsma e.a. 2009) kwam immers vaak naar voor dat mannen en ouderen meer ethnocentrisch zijn dan vrouwen en jongeren. Maar dat is in Deurne, onder controle voor de overige

Tabel 5. Multivariate toetsing van de hypothesen.

	Model 0		Model 1		Model 2		Model 3	
	Coëff.	St. Fout	Coëff.	St. Fout	Coëff.	St. Fout	Coëff.	St. Fout
Constante	0.065	0.058	0.376	0.122	0.382	0.116	0.378	0.116
Individueel								
Vrouw (Ref. cat. 'man')			-0.075	0.078	-0.089	0.078	-0.083	0.078
Onderwijsniveau (Ref. cat. 'Geen/Lager onderwijs')								
Lager Secundair			-0.237	0.133	-0.238	0.133	-0.230	0.133
Hoger Secundair			-0.187	0.124	-0.208	0.123	-0.212	0.124
Hoger Onderwijs			-0.732***	0.130	-0.740***	0.130	-0.736***	0.131
Leeftijd (jaren) (z)			-0.002	0.051	-0.009	0.051	-0.012	0.051
Aantal jaren woonachtig (z)			0.088*	0.046	0.090*	0.046	0.099*	0.047
Ontevreden over inkomen (Ref. cat. 'tevre- den over inkomen)			0.301***	0.106	0.313***	0.106	0.303***	0.107
Context								
Aandeel allochtonen (2008) (z)					-0.187***	0.062	-0.177***	0.066
Evolutie aandeel allochtonen (2006-2008) (z)					0.167***	0.058	0.156***	0.063
Buurtinitiatieven (z)					-0.051	0.047	-0.053	0.048
Buurtinitiatieven (z) x Aandeel allochtonen (2008) (z)							-0.012	0.063
Cross-levelinteracties								
Ontevreden over inkomen x Aandeel allochtonen (2008) (z)							-0.069	0.137
Ontevreden over inkomen x Evolutie aandeel allochtonen (2006-2008) (z)							0.071	0.131
Aantal jaren woonachtig (z) x Aandeel allochtonen (2008) (z)							0.038	0.055
Aantal jaren woonachtig (z) x Evolutie aandeel allochtonen (2006-2008) (z)							-0.046	0.050
Random Part								
Level: Individueel	0.869	0.052	0.765	0.048	0.765	0.048	0.763	0.048
Level: Buurt	0.045	0.024	0.052	0.026	0.020	0.016	0.019	0.016
Intraclass Correlation	4,90%							
-2*loglikelihood:	1.592.047		1.368.744		1.357.163		1.355.940	
Significance of difference					0.00		2.36	

	Model 0		Model 1		Model 2		Model 3	
	Coëff.	St. Fout	Coëff.	St. Fout	Coëff.	St. Fout	Coëff.	St. Fout
N: Individueel niveau	583		524		524		524	
N: Buurtniveau	26		26		26		26	

Afhankelijke variabele: Ethnocentrisme

* $p < 0.1$ ** $p < 0.05$ *** $p < 0.01$

verklarende variabelen, dus niet het geval. Onze resultaten wijzen tevens uit dat ‘ontevredenheid over het inkomen’ een significant positief effect heeft op de ethnocentrische gevoelens van de Deurnenaars ($b = 0,303^{***}$). We kunnen hieruit besluiten dat autochtone Deurnenaars die meer ontevreden zijn over hun inkomen, het beduidend moeilijker hebben met de aanwezigheid van personen van een verschillende etnische origine.⁷ De multilevelanalyses leren ons ten slotte dat autochtone Deurnenaars die reeds langer in Deurne wonen iets meer ethnocentrisch zijn dan recentere inwijkelingen ($b = 0,099^*$).

In de volgende paragrafen toetsen we de hypothesen die resulteren uit de eerder gebruikte verklaringskaders. We zullen eerst aandacht geven aan de tegenovergestelde contacthypothese 1 en de bedreiginghypothese 2. We gebruiken in beide gevallen de verklarende variabele ‘aandeel allochtonen’, die de proportie allochtonen op buurtniveau weergeeft.⁸ De resultaten in tabel 5 leren ons dat het effect van het aandeel allochtonen significant negatief is ($b = -0,177^{***}$). Uit onze multilevelanalyses blijkt dus dat autochtone Deurnenaars die in een buurt wonen met veel allochtonen, zich minder ethnocentrisch voelen dan autochtone Deurnenaars die in een buurt met minder allochtonen wonen. Dit effect ligt in het verlengde van de bovenstaande ‘bivariate contextuele vergelijking’ en blijkt dus wel degelijk overeind te blijven bij controle voor andere relevante individuele en contextuele effecten. De grotere aanwezigheid van etnische diversiteit in de buurt heeft wellicht tot gevolg dat de autochtonen in die buurt, net door meer (in)direct contact met allochtonen, zich meer open stellen ten aanzien van deze heterogeniteit. We kunnen besluiten dat, in het geval van Deurne, een groter aandeel allochtonen in een buurt bijdraagt tot een positievere beeldvorming van de allochtonen.⁹ Deze bevinding is conform met de studie van Rink, Phaet en Swyngedouw (2008) naar de invloed van de gemeentelijke etnische diversiteit op het al dan niet stemmen voor de antimigrantenpartij Vlaams Belang. Dit resultaat biedt dus bevestiging voor de contacthypothese, terwijl de bedreiginghypothese niet ondersteund wordt.

In het verlengde van onze gehanteerde verklaringskaders hebben we ook gepleit voor een meer dynamische invulling van de onafhankelijke variabele ‘etnische diversiteit’, omdat enerzijds veranderingen in de etnische context in onze contreien vaak van vrij recente datum zijn, in ieder geval veel recenter dan in de Verenigde Staten, en anderzijds een dynamisering van etnische diversiteit ook een brug kan slaan tussen beide verklaringskaders (hypothese 3). Daarom

voegden we ook een variabele toe die de evolutie van het aandeel allochtonen weergeeft tussen 2006 en 2008. We stellen hier een substantieel positief effect ($b = 0,156^{***}$) vast. Dit wil dus zeggen dat autochtone Deurnenaars, die in buurten wonen waar het aantal allochtonen recent sterk is toegenomen, meer etnocentrisch zijn dan in buurten waar de toename beperkter was. Bij nader toezien vinden we dus ondersteuning voor de brughypothese die een brug slaat tussen de contact- en de bedreiginghypothese. Ook deze vaststelling is niet in tegenspraak met ander recent onderzoek, al wordt hier weliswaar tot op heden niet gewezen op het belang van dynamische indicatoren (zie onder meer Schlüter & Wagner 2008; Green, Fasel & Sarrasin 2010; Schmid e.a. 2008). Enige extra informatie is hier dus duidelijk op zijn plaats. In feite kunnen we op basis van de variabelen 'aandeel allochtonen' en 'evolutie aandeel allochtonen' vier types van buurten identificeren (tabel 6) met telkens een verschillende 'mix' voor 'aandeel allochtonen' en 'evolutie van het aandeel allochtonen'.¹⁰ Voor elk van de vier referentiebuurten wordt ook de gemiddelde score voor etnocentrisme van de buurtbewoners weergegeven.

Tabel 6. Typologie van Deurnse buurten.

		Evolutie aandeel allochtonen (2006-2008)	
		Laag	Hoog
Aandeel Allochtonen (2008)	Laag	Type 1: Boekenberglei Relatief hoog etnocentrisme (-0,048)	Type 2: Ertbrugge Relatief tot hoog etnocentrisme (0,275)
	Hoog	Type 3: Muggenberg Laag etnocentrisme (-0,660)	Type 4: Kronenburg Relatief tot laag etnocentrisme (-0,267)

In het eerste buurttype is er sprake van een constante lage etnische diversiteit. Dit type van buurten vertoont qua etnocentrismescores enige gelijkenissen met het tweede type, in die zin dat de scores hier niet extreem hoog maar ook niet extreem laag zijn. Een voorbeeld is de buurt 'Boekenberglei' met een gemiddelde score voor etnocentrisme van -0,048 die in 2008 14,0% allochtonen telde en een vrij beperkte aangroei van 1,70% over de periode 2006-2008.

Het tweede buurttype is althans op het vlak van de etnocentrische oriëntatie het meest problematisch. Het gaat hier om buurten die in 2006 slechts een beperkte etnische diversiteit kenden maar op korte termijn een grote toename van het aandeel allochtonen moesten verwerken. Kennelijk leidt dit tot opvallend veel etnocentrisme bij de autochtone buurtbewoners. Een voorbeeld is de buurt 'Ertbrugge', met een gemiddelde score voor etnocentrisme van 0,275 die in 2008

12,1% allochtonen telde en een vrij aanzienlijke aangroei van 4,8% over de periode 2006-2008.

Het derde buurttype wordt gekenmerkt door een relatief groot aandeel allochtonen maar een zeer beperkte toename in de laatste drie jaren. In deze buurten zijn de autochtone bewoners doorgaans zeer weinig ethnocentrisch. Een voorbeeld is de buurt 'Muggenberg' met een gemiddelde score voor ethnocentrisme van -0,660 die in 2008 41% allochtonen telde maar slechts een aangroei van 2% over de periode 2006-2008.

Tot slot komen we tot het vierde buurttype dat gekenmerkt wordt door een relatief groot aandeel allochtonen en een sterke toename over de laatste drie jaren. In deze buurten hebben de autochtone bewoners een vrij gemiddelde score op de meetschaal voor ethnocentrisme. Een voorbeeld is de buurt 'Kronenburg', met een gemiddelde score voor ethnocentrisme van -0,267 die in 2008 44,9% allochtonen telde en een vrij aanzienlijke aangroei van 4,2% over de periode 2006-2008.¹¹

In de volgende paragrafen gaan we dieper in op de hypotheses die beide algemene verklaringskaders verder uitwerken. Allereerst toetsen we hypothese 1a, waarbij we vooropstellen dat de mate waarin de inwoners van buurten zich engageren in allerlei buurtactiviteiten zal leiden tot minder ethnocentrisme. We integreerden daartoe de variabele 'buurtinitiatieven' in onze modellen. Deze variabele geeft uitdrukking aan het aantal buurtinitiatieven dat in 2006 werd genomen per duizend inwoners. We konden hiervoor gebruikmaken van de registratiegegevens van de stedelijke dienst Opsinjoren die financiële en materiële steun verleent aan buurtinitiatieven zoals wijkfeesten. De aanname is dus dat naarmate er meer van dergelijke initiatieven zijn, er een platform voor informeel interetnisch contact wordt gecreëerd, wat tot minder sterke ethnocentrische gevoelens zal leiden. De betrokken effectparameter ($b = -0,012$) heeft weliswaar het verwachte teken maar is niet statistisch significant, waardoor we de voorwaardelijke contacthypothese niet kunnen bevestigen.

Om de structurele bedreigingshypothese (hypothese 2a) te toetsen, maken we in navolging van Hooghe e.a. (2009) gebruik van een interactie tussen 'ontevredenheid over het inkomen' en '(evolutie van het) aandeel allochtonen'. Het is immers aannemelijk dat de concurrentiegevoelens sterker aanwezig zullen zijn bij die autochtone Deurnenaars die ontevreden zijn over hun inkomen en in een buurt wonen met relatief veel allochtonen of met een relatief sterke recente toename van het aandeel allochtonen. De effecten van beide 'cross-levelinteracties' zijn echter niet statistisch significant (resp. $b = -0,069$ en $b = 0,071$). Wij vinden dus geen bevestiging voor de structurele bedreigingshypothese.

De culturele bedreigingshypothese (hypothese 2b) gaat ervan uit dat autochtonen die reeds lange tijd in hun buurt wonen en hierdoor wellicht een grotere

verbondenheid met hun buurt voelen, meer ethnocentrische gevoelens hebben. Nieuwe autochtone inwijkelingen zullen daarentegen de etnische diversiteit wellicht minder problematiseren, omdat ze er al was toen ze in de buurt gingen wonen. Maar eerder stelden we al vast dat het directe effect van het 'aantal jaren dat de respondent in Deurne woonachtig is' weliswaar positief maar niet echt substantieel is. Om deze veranderingen in de buurt te meten, maken we vervolgens ook gebruik van de variabele '(evolutie van het) aandeel allochtonen in de buurt'. De cross-levelinteracties 'aantal jaren woonachtig x aandeel allochtonen' en 'aantal jaren woonachtig x evolutie aandeel allochtonen' sorteren echter geen significant effect (resp. $b = 0,038$ en $b = -0,046$). Ook de culturele bedreigingshypothese krijgt dus blijkbaar geen empirische ondersteuning.

6. Besluit

In tegenstelling tot Putnams pessimistische conclusies voor de Verenigde Staten blijkt etnische diversiteit in de Deurnse buurten al bij al niet zo een desastreus effect te hebben op het ethnocentrisme van de individuele autochtone bewoners. In de buurten met het hoogste aandeel allochtonen is het ethnocentrisme bij de autochtonen juist opvallend laag. Ook in Deurne vinden we dus bevestiging voor de contacttheorie die stelt dat meer interetnische contacten tot meer wederzijds begrip leiden. Maar dit zou uiteraard een gevolg kunnen zijn van veranderingen in de bevolkingssamenstelling. Autochtonen die het echt moeilijk hebben met de aanwezigheid van grote aantallen allochtonen in hun buurt zullen er misschien wegtrekken of zullen er überhaupt niet komen wonen. Niettemin mag men de mobiliteit ook niet overschatten, want kansarmoede en huiseigendom maakt dat velen niet zomaar weg kunnen. Vanuit deze redenering zou het ethnocentrisme trouwens lager moeten zijn bij de nieuwe autochtone inwijkelingen, want de etnische diversiteit was er al toen zij in hun buurt kwamen wonen. Toch is dit effect veeleer beperkt.

Hoe dan ook stelden we vast dat het ethnocentrisme vaak sterker is in buurten waar recent een significante toename was van het aandeel allochtonen en dit los van het absolute aandeel. Recente toename van het aandeel allochtonen leidt blijkbaar tot bedreigingsgevoelens en meer ethnocentrisme. Al te vaak spitsen beleidsmakers zich toe op de buurten met het grootste aantal allochtonen in absolute zin, maar uit onze analyses blijkt duidelijk dat relatieve verschillen vaak veel betekenisvoller zijn. In buurten met relatief weinig allochtonen is die mobiliteit immers vaak veel beperkter omdat het gros van de inwoners, zeker in België, eigenaars zijn van de woning die ze bewonen. In die zin is het zeker jammer dat we geen weet hebben van de eigenaarstatus van de respondenten. Op dit vlak kan vervolgonderzoek een nuttige bijdrage leveren. Hoe dan ook lijkt het op grond van onze analyses zeer plausibel dat de anti-migrantenpartij Vlaams

Belang het leeuwenaandeel van haar stemmen haalde bij de autochtonen die in de Deurnse buurten wonen waar het aandeel allochtonen relatief laag is en/of recentelijk sterk is toegenomen.

De contacttheorie is dus niet in tegenspraak met de bedreigingstheorie. Hoe dan ook blijven interetnische interpersoonlijke ontmoetingen de sleutel. Op de keper beschouwd bouwt ook de brugtheorie voort op contact. Het is immers de snelle toename van de allochtonen in de buurt die ervoor zorgt dat men ze als concurrenten gaat beschouwen. Maar van zodra er blijvend contact uit resulteert, wordt dit bedreigingseffect mogelijks geneutraliseerd.

Kortom, op theoretisch vlak hebben we gewezen op het belang van de dynamisering van de variabele ‘etnische diversiteit’, op de meerwaarde van een sociologisch relevante buurtcontext en op de complementariteit van de contact- en de bedreigingstheorie. Op empirisch vlak hebben we enig licht geworpen op het ethocentrisme in een context die in het verleden vaak geportretteerd werd als de bakermat van de vreemdelingenhaat.

NOTEN

1. Gegevens Studiedienst Stadsobservatie 2009.
2. <http://statbel.fgov.be/>.
3. Het territorium van het district Deurne telt 28 statistische bewoonde sectoren (NIS codes R101 tot en met R440). Hiervan voegen we respectievelijk twee paar aangrenzende sectoren samen (Deurne Gemeentehuis & Deurne Dorp/Brem & Kruininge) omdat ze afzonderlijk relatief weinig inwoners tellen en sociologisch één geheel lijken te vormen. Finaal werken we dus met 26 buurten waarvan het inwonersaantal zich tussen 1.353 en 5.183 situeert.
4. De acht items van de schaalvariabele ethocentrisme en de respectievelijke factorladingen voor autochtonen zijn:

1. De migranten dragen bij tot de welvaart van België (Gespiegeld)	0.695
2. Migranten zijn over het algemeen niet te vertrouwen.	0.715
3. Mensen die vluchten voor politiek geweld moeten in België kunnen blijven (Gespiegeld)	0.533
4. Migranten komen hier profiteren van de sociale zekerheid.	0.786
5. Vreemdelingen mogen geen stemrecht krijgen.	0.770
6. Bepaalde godsdiensten zijn een bedreiging voor de Belgische cultuur en gebruiken.	0.716
7. De aanwezigheid van verschillende culturen is een verrijking (Gespiegeld).	0.647
8. België moet zijn grenzen sluiten voor asielzoekers.	0.772
5. De gearceerde gebieden zijn niet-bewoonde buurten (parken, luchthaven, haven, enz.).
6. Ook voegden we de variabele ‘Leeftijd²’ toe aan het model maar dit leverde evenmin een significant effect op.

7. We voegden, in navolging van eerder onderzoek waarin men aantoonde dat inwoners van zogenaamd economisch achtergestelde regio's meer xenofob zijn, enkele contextuele socio-economische controlevariabelen toe aan het model (onder meer Sides & Citrin 2007; Reeskens & Hooghe 2009). De variabelen 'gemiddeld inkomen (gestandaardiseerd)' en 'werkloosheidsgraad (gestandaardiseerd)' leverden echter geen significante effecten op.
8. Gegeven het feit dat de bevraging begin 2009 werd afgenomen, kozen we ervoor om het aandeel allochtonen op buurniveau van 2008 weer te geven. We voerden echter de analyses ook uit met het aandeel allochtonen voor andere jaren en verkregen dezelfde negatieve significante verbanden waardoor we kunnen besluiten dat het aandeel allochtonen wel degelijk een negatief effect heeft op de ethnocentrische gevoelens van de autochtone Deurnenaar.
9. Ter controle voegden we ook de 'Herfindahl diversiteitsindex' toe aan het model. We baseerden ons hiervoor op een meervoudige gecategoriseerde variabele met 10 categorieën die ook in de populatiecijfers door de stad Antwerpen worden gehanteerd ('Autochtonen', 'EU voor 2004', 'EU na 2004', 'Europa buiten EU', 'Marokkaan', 'Turk', 'Rest Azië', 'Amerika en Oceanië', 'Rest Afrika' en 'Vluchtelingen/Etniciteit onbekend'). Maar deze variabele sorteert geen significant effect. We zijn er ons echter wel degelijk van bewust dat een index met minder categorieën de voorkeur geniet. Om die reden construeerden we dan ook een diversiteitsindex met zes categorieën ('Autochtonen', 'EU voor 2004', 'EU na 2004', 'Europa buiten EU', 'Marokkaan en Turk' en 'Rest') die echter ook geen significant resultaat opleverde.
10. De voorspelde ethnocentrismescores voor deze vier referentiebuurten bij controle van de overige individuele en contextuele verklarende variabelen op basis van de multilevelcoëfficiënten luiden als volgt: Type 4 'Boekenberglei': -0,005; Type 3 'Ertbrugge': 0,149; Type 2 'Kronenburg': -0,301; Type 1 'Muggenberg': -0,51.
11. Ter controle voegden we ook de interactievariabele 'aandeel allochtonen x evolutie aandeel allochtonen' toe aan het multivariate verklarende model maar dit resulteerde, bij controle van de overige verklarende variabelen, niet in een significant effect.

BIBLIOGRAFIE

- Alesina, A. & La Ferrara, E. (2000), Participation in Heterogeneous Communities, *The Quarterly Journal of Economics*, 115 (3), 847-904.
- Allport, G.W. (1954), *The Nature of Prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Biernat, M. & Crandall, C.S. (1999), Racial Attitudes, pp. 297-411 in J.P. Robinson, P.R. Shaver & L.S. Wrightsman (eds.), *Measures of Political Attitudes*. San Diego: Academic Press.
- Blalock, H.M. (1967), *Toward a Theory of Minority-group Relations*. New York: Capricorn Books.
- Blumer, H. (1958), Race Prejudice as a Sense of Group Position, *Pacific Sociological Review*, 1 (1), 3-7.

- Bral, L. & Pauwels, G. (2010), Etnische diversiteit en sociaal kapitaal. Samenleven en de kleur van de stad, pp. 107-144 in L. Bral & H. Schelfaut (eds.), *De Stad maakt het Verschil! Analyses op de Stadsmonitor 2008*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse regering.
- Ceobanu, A.M. & Escandell, X. (2008), East is West? National Feelings and Anti-immigrant Sentiment in Europe, *Social Science Research*, 37, 1147-1170.
- Costa, D. & Kahn, M. (2003), Civic Engagement and Community Heterogeneity: An Economist's Perspective, *Perspectives on Politics*, 1 (1), 103-111.
- Dalton, R. (2002), *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. Washington: CQ Press.
- Gang, I.N., Rivera-Batiz, F. & Yun, M., (2002), *Economic Strain, Ethnic Concentration and Attitudes towards Foreigners in the European Union*. IZA Discussion Paper Nr. 578 (<http://ssrn.com/abstract=331475>).
- Gesthuizen, M., van der Meer, T. & Scheepers, P. (2008), Education and Dimensions of Social Capital: Do Educational Effects Differ Due to Educational Expansion and Social Security Expenditure?, *European Sociological Review*, 24 (5), 617-632.
- Gijsberts, M. & Dagevos, J. (2004), Concentratie en wederzijdse beeldvorming tussen autochtonen en allochtonen, *Migrantenstudies*, 20 (3), 145-168.
- Gijsberts, M., van der Meer, T. & Dagevos, J. (2008), Vermindert etnische diversiteit de sociale cohesie?, pp. 309-336 in P. Schnabel, R. Bijl. & J. De Hart (eds.), *Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport 2008*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Green, T., Fasel, N. & Sarrasin, O. (2010), The More the Merrier? The Effects of Type of Cultural Diversity on Exclusionary Immigration Attitudes in Switzerland, *International Journal of Conflict and Violence*, 4 (2), 177-190.
- Guest, A. & Wierzbicki, S. (1999), Social Ties at the Neighborhood Level: Two Decades of GSS Evidence, *Urban Affairs Review*, 35 (92), 92-111.
- Hooghe, M., Reeskens, T., Stolle, D. & Trappers, A. (2009), Ethnic Diversity and Generalized Trust in Europe. A Cross-national Multilevel Study, *Comparative Political Studies*, 42 (2), 198-223.
- Hox, J. (2002), *Multilevel Analysis: Techniques and Applications*. London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Lancee, B. & Dronkers, J. (2008), Etnische diversiteit, sociaal vertrouwen in de buurt en contact van allochtonen en autochtonen met de burens, *Migrantenstudies*, 24 (4), 225-250.
- Leigh, A. (2006), Trust, Inequality and Ethnic Heterogeneity, *The Economic Record*, 82 (258), 268-280.
- Meuleman, B., Davidov, E. & Billiet, J. (2009), Changing Attitudes toward Immigration in Europe, 2002-2007: A Dynamic Group Conflict Theory Approach, *Social Science Research*, 38, 352-365.
- Putnam, R. (2000), *Bowling Alone: the Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, R. (2007), E pluribus unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century. The 2006 Johan Skytte Prize Literature, *Scandinavian Political Studies*, 30 (2), 137-174.
- Pettigrew, T.F. (1998), Intergroup Contact Theory, *Annual Review of Psychology*, 49, 65-85.

- Pettigrew, T.F. & Tropp, L. (2006), A Meta-analytic Test of Intergroup Contact Theory, *Journal of Personality and Social Psychology*, 90 (5), 751-783.
- Pettigrew, T.F. & Tropp, L. (2008), How Does Intergroup Contact Reduce Prejudice? Meta-analytic Tests of Three Mediators, *European Journal of Social Psychology*, 38, 922-934.
- Rink, N., Phaet, K. & Swyngedouw, M. (2009), The Effects of Immigrant Population Size, Unemployment and Individual Characteristics on Voting for the Vlaams Blok in Flanders 1991-1999, *European Sociological Review*, 25 (4), 411-424.
- Rothier, P. & Goyvaerts, K. (2004), De vreemde op stedelijk niveau: allochtonen in de statistieken van de stad Antwerpen, pp. 269-281 in C. Timmerman, I. Lodewyckx, D. Vanheule & J. Wets (eds.) *Wanneer wordt vreemd, vreemd? De vreemde in beeldvorming, registratie en beleid*. Leuven: Acco.
- Scheepers, P., Gijsberts, M. & Coenders, M. (2002), Ethnic Exclusionism in European Countries: Public Opposition to Civil Rights for Legal Migrants as a Response to Perceived Ethnic Threat, *European Sociological Review*, 18 (1), 17-34.
- Schlueter, E. & Scheepers, P. (2010), The Relationship between Outgroup Size and Anti-outgroup Attitudes: A Theoretical Synthesis and Empirical Test of Group Threat- and Intergroup Contact Theory, *Social Science Research*, 39 (2), 285-295.
- Schlueter, E. & Wagner, U. (2008), Regional Differences Matter: Examining the Dual Influence of the Regional Size of the Immigrant Population on Derogation of Immigrants in Europe, *International Journal of Comparative Sociology*, 49 (2-3), 153-173.
- Schmid, K., Tausch, N., Hewstone, M., Hughes, J. & Cairns, E. (2008), The Effects of Living in Segregated vs. Mixed Areas in Northern Ireland: A Simultaneous Analysis of Contact and Threat Effects in the Context of Micro-level Neighbourhoods, *International Journal of Conflict and Violence*, 2 (1), 56-71.
- Sides, J. & Citrin, J. (2007), European Opinion about Immigration: The Role of Identities, Interests and Information, *British Journal of Political Science*, 37, 477-504.
- Stolle, D., Soroka, S. & Johnston, R. (2008), When Does Diversity Erode Trust? Neighborhood Diversity, Interpersonal Trust and the Mediating Effect of Social Interactions, *Political Studies*, 56 (1), 57-75.
- Stephan, W.G. & Renfro, L.C. (2002), The Role of Threats in Intergroup Relations, pp. 191-208 in D. Mackie & E. Smith (eds.), *From Prejudice to Intergroup Emotions*. New York: Psychology Press.
- Taylor, M. (1998), How White Attitudes Vary with the Racial Composition of Local Populations: Numbers Count, *American Sociological Review*, 63 (4), 512-535.
- Thijssen, P. (2009), Lokale meldpunten. Wie meldt waar? Waar meldt wie?, *Bestuurswetenschappen*, 4, 47-65.
- Tolsma, J., Van der Meer, T. & Gesthuizen, M. (2009), The Impact of Neighborhood and Municipality Characteristics of Social Cohesion in the Netherlands, *Acta Politica*, 44, 286-313.
- Van San, M. & Leerkes, A. (2001), *Criminaliteit en criminalisering: allochtone jongeren in België*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Vermeulen, H. (1990), De multi-etnische samenleving op buurtniveau, pp. 216-243 in H. Entzinger & P.J. Stijnen (eds.), *Etnische minderheden in Nederland*. Boom: Open Universiteit.

- Wagner, U., Christ, O., Pettigrew, T.F., Stellmacher, J. & Wolf, C. (2006), Prejudice and Minority Proportion: Contact instead of Threat Effects, *Social Psychology Quarterly*, 69 (4), 370-380.
- Wagner, U., Christ, O., Wolf, H., Van Dick, R., Stellmacher, J., Schlüter, E. & Zick, A. (2008), Social and Political Context Effects on Intergroup Contact and Intergroup Attitudes, pp. 195-209 in U. Wagner, L.R. Tropp, G. Finchilescu & C. Tredoux (eds.), *Improving Intergroup Relations: Building on the Legacy of Thomas F. Pettigrew*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Warmenbol, L. (2010), *Wijken voor het VB. Een etnografische studie van de steun voor radicaal-rechts op lokaal niveau*. Antwerpen: UA. Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen.

Appendix: Beschrijvende statistieken

	N	Min.	Max.	Ge- midd.	Stand. Afw.	Frequentie	
						N	Cumul. %
Individueel							
Leeftijd (in jaren)	611	18	89	55,840	17,470	/	
Geslacht						N	%
0: Man	611	0	1	/	/	310	50,7
1: Vrouw						301	49,3
Diploma						N	%
1: Geen/lager						93	16,2
2: Lager secundair	575	1	4	/	/	120	20,9
3: Hoger secundair						200	34,8
4: Hoger onderwijs						162	28,2
Ontevreden over inkomen						N	%
0: Tevreden/Neutraal	582	0	1	/	/	476	81,8
1: Ontevreden						106	18,2
Aantal jaren woonachtig in Deurne	603	1	84	30,850	20,736	/	
Contextueel							
Aandeel allochtonen (2008)	26	0,09	0,45	0,211	0,098	/	
Evolutie Aandeel allochtonen (2006-2008)	26	0,00	0,06	0,030	0,015	/	
Herfindahl diversiteits-index	26	0,20	0,61	0,357	0,102	/	
Buurtinitiatieven (per 1000 inwoners per buurt)	26	0,00	11,77	3,666	3,231	/	